

Petr Macek

Metoděj Habáň –

učitel, filosof a svědek
dvacátého století

1. ÚVOD

Předkládaná práce mapuje životní osudy a dílo českého dominikánského kněze a filosofa Metoděje Habáně. Při sledování Habáněova života si klademe dva hlavní cíle: prvním je snaha o co nejpřesnější zrekonstruování jednotlivých etap jeho působení v české církvi a společnosti. Druhým cílem naší práce, vycházejícím z prvního, je zachytit Habáně jako typ tomistického myslitele a analyzovat jeho myšlení tváří v tvář paradigmatickým změnám, jimiž církev i společnost ve dvacátém století prošla.

Život a dílo Metoděje Habáně si zaslouží podrobnější zpracování přinejmenším ze tří důvodů, díky třem rolím, které ve svém životě zastával. Nejvýrazněji se do dějin české katolické církve zapsal jako učitel řady mladých generací. Tuto úlohu na sebe vzal již na počátku třicátých let, kdy začal pracovat mezi akademickou mládeží, a neopustil ji do konce svého života. I v omezených podmínkách daných komunistickou diktaturou kolem sebe shromažďoval malé kroužky zájemců, často jen jednotlivce, se zájmem o duchovní život a teologii. Povolání učitele se u Metoděje Habáně dělí do dvou rovin. Známější je jeho veřejné působení mezi studenty, jehož vrcholem byly Akademické týdny, které ale mělo i svoji skrytou podobu žitou v situaci české církve padesátých, šedesátých a sedmdesátých let. Neméně důležitá ale byla i jeho role ve formování řeholního dorostu České dominikánské provincie, ať už ve funkci novicmistra, kterou po dlouhou dobu zastával v předválečném období, nebo v roli duchovního otce dominikánských mnišek.

Druhou polohou Habáněova života bylo jeho povolání myslitele a vědce, filosofa a psychologa. Metoděj Habáň, přestože patřil mezi vůdčí duchy českého novotomismu, nebyl ani tolik originálním autorem, jako spíše poučeným a osobně hlubokým pokračovatelem tomistické tradice. V českém prostředí napomáhal rozvíjet odkaz (novo)tomistické obnovy probíhající v západní Evropě a byl jedním z těch, kteří do českého intelektuálního prostředí uváděli myslitele, jakými byli Désiré Mercier nebo Jacques Maritain. Důraz Habáněova díla byl antropologický, ve svých textech usiloval na prvním místě o obhajobu svobodné lidské aktivity a duchovnosti, ovšem chápané ve smyslu tomistické filosofické antropologie. V tom spatřujeme hlavní vlastní přínos Habáněova díla. Obhajoba tomistické filosofie přivedla Metoděje Habáně do čtených

diskuzí a polemik jak s filozofy stojícími mimo katolickou církev, tak i uvnitř církve. Sledování těchto kontroverzí tvoří důležitou součást snahy o zachycení Habáňova místa v české filosofii a teologii.

Třetím důvodem, pro který má smysl zabývat se Habáňovým životem a dílem, je délka jeho působení v české církvi. Metoděj Habáň aktivně vstoupil do prostředí českého katolicismu na konci dvacátých let a intenzivně v něm působil až do své smrti v polovině let osmdesátých. Můžeme ho proto označit za jednoho ze „svědků dvacátého století“ českého katolického křesťanství, který prožil všechny důležité proměny, jimiž v tomto čase prošlo. Habáň byl jedním z nositelů obnovy katolické církve v meziválečném Československu, prožil nacistickou okupaci, totalitní represe padesátých let, velkou proměnu teologického a filosofického myšlení v šedesátých letech i dobu normalizace.

Jeho svědectví o dvacátém století je zajímavé z několika hledisek a ukazuje na jistý paradox ve vyrovnávání církve s moderním světem. Postavení Metoděje Habáňe v české církvi prošlo velkým vývojovým obloukem. Na počátku své životní dráhy byl vnímán jako progresivní osobnost spíše s levicovou orientací. Naopak na konci života byl řazen do konzervativního křídla českého katolicismu. A přitom ho více než co jiného definovala velká stálost a neměnnost názorů a základních teologických a filosofických východisek.

Habáňův život, zejména v době po konci druhé světové války, zároveň ilustruje komplikovanost cesty, po níž musel každý jednotlivý člověk kráčet. Zatímco v meziválečné době stál Metoděj Habáň „uprostřed“ dění v české církvi, v poválečné době se ocitl na „vnějším okraji“ všech důležitých událostí, které vnášely do českého katolicismu rozhodující paradigmatické změny. Přitom na něj dopadaly represe komunistické diktatury, které jej přinutily k několika kompromisům s vládnoucí mocí. A tak zůstává jeho život svědectvím o tom, že dějiny české církve dvacátého století nejsou jen velkým příběhem obnovy během první republiky a pronásledování a odporu proti komunismu po druhé světové válce, ale zároveň pestrou směsí komplikovaných a mnohdy nejednoznačných životních osudů.

1.1 Přehled pramenů a literatury

Na rozdíl od jiných velkých postav české církve dvacátého století nezanechal Metoděj Habáň svoji autobiografii ani paměti. Pro jeho texty je příznačné jisté odosobnění, jako autor ustupuje do pozadí a o svém vlastním životě v podstatě nic neříká. Při snaze o zpracování jeho životopisu se proto musíme opírat pouze o archivní prameny, vzpomínky pamětníků a sekundární literaturu.

Výchozím archivním pramenem našeho bádání byla Habáňova pozůstatost uložená v archivu České dominikánské provincie v pražském konventu

u sv. Jiljí.¹ Tu jsme doplnili o další fondy dominikánského archivu uchovávané v dominikánském konventu v Olomouci, v Národním archivu v Praze a v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Dílčí informace k životu Metoděje Habáňe lze nalézt také v archivech pražského arcibiskupství a litoměřického biskupství. Z jednotlivých období Habáňova života lze nejpřesněji na základě archivních pramenů rekonstruovat poválečné období. K Habáňovu pronásledování v padesátých letech a jeho následnému veřejnému působení v šedesátých letech existuje řada materiálů v Archivu bezpečnostních složek, v Národním archivu, v archivu Centra dějin české teologie a v archivu Libri prohibiti. Doplněkem Habáňova životního portréту jsou torza korespondence s důležitými osobnostmi českého kulturního života z Literárního archivu Památníku národního písemnictví. Důležité sondy do nejvýznamnější zahraniční archivní sbírky – řádového archivu v Římě nacházíme v pracích Damiána Němce a Ondřeje Salveta.²

Pro závěrečné období Habáňova života v sedmdesátých a osmdesátých letech v podstatě žádné archivní dokumenty uchované nemáme. Zde se musíme opírat o svědectví pamětníků, která jsou shromážděná jednak v archivu České dominikánské provincie,³ jednak jsou výsledkem výzkumu autora práce.⁴

Sekundární literatura k historii dominikánského řádu v českých zemích ve dvacátém století je poměrně bohatá. Řada dílčích prací je věnována i přímo Metoději Habáňovi. Základní obrysy jeho života a díla nalezneme rozptýlené v několika sbornících.⁵ Odkazy na další práce uvádíme na začátcích příslušných kapitol. Z badatelů, kteří věnovali Metoději Habáňovi soustavnější pozornost, připomeňme především Karla Flosse a Helenu Pavlincovou.⁶

¹ Přehled použitých archivních fondů, srov. kapitolu 12.1.

² Srov. ČERNUŠÁK, Tomáš – PROKOP, Augustin – NĚMEC, Damián. *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha: Krystal OP, 2001; SALVET, Ondřej. *Die sichtbare Gestalt des mystischen Leibes: Ekklesiologie von Silvester Maria Braitto OP (1898–1962)*. Doktorská dizertace, Katholisch-Theologischen Fakultät der Otto-Friedrich-Universität Bamberg, 2010.

³ Soubor vzpomínek pamětníků je uložen v APB, sign. C10.

⁴ Srov. kapitolu 12.2.

⁵ DVORSKÝ, Přemysl (ed.). *Metoděj Habáň a český tomismus: k dluhu a odkazu olomouckých dominikánů 1. poloviny 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého 2003; *Jsmo totiž v jeho rukou, my i naše slova: sborník k 10. výročí úmrtí otce Metoděje Habáňe OP*. Praha: Krystal OP 1994; MUSIL, Jirí V. (ed.). *Teolog, filozof a psycholog P. Metoděj Habáň OP (1899–1984)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská 2000; příspěvky z konference *Tomistický filozof Metoděj Habáň (1899–1984)*. *K dluhu a odkazu olomouckých dominikánů 1. poloviny 20. století*. In *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Philosophica VI*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2005, s. 63–125.

⁶ Jejich základními pracemi jsou FLOSS, Karel. *Hledání duše zúřka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012 a PAVLINCOVÁ, Helena. *Filosofická revue 1929–1948: bibliografie časopisu olomouckých dominikánů*. Praha: Filosofie, 1994, na další texty odkazujeme průběžně.